

Osmanlı Türkçesinin Son Dönemine Ait Bir Eser: Miftâhu'l- Cinân

A Work of the Last Sentence of Ottoman Turkish: Miftâhu'l- Cinân

Rumeysa Öztaş^{1*}
Beyzanur Baltacı¹

¹Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye,
rumeysaoztas216@gmail.com,
beyzbltci@gmail.com

*Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Geliş Tarihi/Received: 24.04.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 30.06.2024
Yayınlanma Tarihi/ Available Online:
30.06.2024

Öz: İslamiyet'i kabul eden Türkler bu dini öğrenmek, öğretmek ve yaymak için birçok eser kaleme almışlardır. Üzerinde çalışılmış olan Miftâhu'l- Cinân adlı eser de bu gayede yazılmıştır. İslam dininin esaslarını öğrenmek ve öğretmek için yazılan eser, fıkıh ilminin temel konularından oluşmaktadır. Eser 43 varaktan oluşup mensur olarak kaleme alınmıştır. Miftâhu'l- Cinân adlı eserin müstensih/müellifi Abdurrahman oğlu Molla Hüseyin olarak bilinmesine rağmen eserin nerede ve ne zaman yazıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Eserin dilinden, söz varlığından ve son sayfasında bulunan 1318 tarihli ibareden miladi olarak 1900-1901 yılları arasına ait olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda 06 Mil Yz A 8208/1 arşiv numaralı yazma tanıtılarak hem ilim âlemine hem de Türk diline katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Miftâhu'l- Cinân, Abdurrahman Oğlu Molla Hüseyin, Fıkıh, Osmanlı Türkçesi, XX. yüzyıl

Abstract: The Turks who converted to Islam have written many works to learn, teach and spread this religion. The work called Miftâhu'l- Cinân, which has worked on it, was also written for this purpose. The work consists of 43 leaves and was written in prose. The author/author of the work called Miftâhu'l- Cinân is not known exactly, but it is not known exactly where and when it was written. It is estimated that it belongs to the 14th century and after. In this study, it is aimed to contribute to both science and Turkish literature by introducing the manuscript with archive number 06 Mil Yz A 8208/1 in the National Library Manuscripts Collection.

Keywords: Miftâhu'l-Cinân, Son of Abdurrahman Molla Hüseyin, Fıkh, Ottoman Turkish, 20th century

Extended Abstract

In this study, an effort has been made to introduce Miftâhu'l- Cinân, which belongs to the last period of Ottoman Turkish, and an attempt has been made to contribute, even if only by a droplet, to the Turkology field. It is considered that Miftâhu'l- Cinân is important in terms of giving clues about the sound and shape knowledge of Ottoman Turkish in the last period. It is known that there are many such works waiting to be examined on the shelves of libraries. With the examination of these works and their introduction to the scientific world, the question marks in the minds about how the stereotypical Ottoman orthography should be read will disappear over time.

The subjects studied in this work are limited to the work called Miftâhu'l- Cinân. It is impossible for this work to have all the features of the period in which it was written. The uncertainty of the period in which it was written and the author/copyist are among the reasons why the work cannot be carried forward. Although the copyist/author could not master the spelling, some It is possible to see the phonetic features of the period in which the work was written.

Turkish in accordance with the information obtained, some examples showing that the work is themed from the Old Anatolian Turkish to the Ottoman Turkish and estimated to adapt to the sound formal characteristics of the period have been evaluated in the light of the opinions of some researchers. While

providing information about the spelling of writing, images from the original text were added to the study and the spelling was accurately reflected.

Miftâhu'l- Cinân, which is one of the undiscovered works waiting to be purified from its dusty pages, has been examined and presented to the scientific community, and with this study, it is aimed to help learn the transition period to Ottoman Turkish.

The work called Miftâhu'l- Cinân includes religious-sufi subjects (ibadat) consists of parts. In this work, which is Mensur, the Qur'an, hadiths, comparisons, which are the source of the Islamic religion, are included. The author has included his own opinions in his work by adding them.

In the years when the work was written the use of movement is of great importance in terms of showing the characteristics of the Turkish language in those years. In particular, the detection of utterances related to lip harmony reveals that this harmony existed at the beginning of the twentieth century. However, the fact that binary shapes are used in the work also shows that the spelling has not yet been fully adapted to the utterance. Below we give a few examples of shapes of spelling that do not fit together with pronunciation: -dIK adjective-verb Octet: for you love 8a/6 + Octet of making a name from a noun: magnitude 8b/1, exudate 32b/6, uulluina 31b/11 -di-m, -di-n the past tense Octet seen: I counted 36b/7, you didn't create 38b/11 +U 3. Personal possessive Octet of uniqueness: your eye 15b/8, your fast 13b/1, your top 15b/4 +In state of interest Oct.: your problem is 20a/10, your moments are 20b/11, your 3a/11 +In the second singular personal possessive suffix: ummah 21b/2, October 20b/3

In Miftâhu'l- Cinân, it has been seen that some suffixes belonging to the language of the period in which it was written, which are not subject to labial harmony, enter into harmony. In this respect, it is thought to be a work belonging to the transitional phase of the period in which the text was written: +dIK adjective-verb suffix: sevdigiçün 8a/6; -IK suffix to form noun from noun: büyüklüğü 8b/1, eksüklügümüle 32b/6, kulluğına 31b/11; +dU seen past tense suffix: yaratmadın 38b/11, saydım 36b/7; +U third person singular possessive suffix: gözün 15b/8, orucun 13b/1, üstüne 15b/4; +In relative suffix: derdi 20a/10, onların 20b/11, senin 3a/11; +In second person singular possessive suffix: ümmetin 21b/2, hâtırın 20b/3

In Old Anatolian Turkish, the use of the η consonant in word roots and stems and in its suffixes as a consonant n: ana 13b/2, benzer 17b/6, bini 19a/9, gönlüne 34b/2.

A noteworthy aspect in the text is the frequent use of binary shapes. It is believed that these dual uses, which are coincidental in word roots, vowels, consonants and Octets, are caused by the author's inability to master the mouth feature or spelling.

Detailed information about the continuation of this transmitted information and all the phonetic and morphological features contained in the work, as well as the introduction, content, author of the work and the issues and exceptions of the period in which it was written, will be included in the relevant parts of the study.

1. Giriş

Oğuzlar, Göktürk Devleti içinde yaşayan bir Türk topluluğudur. Uygurların Göktürk Devletini işgal etmesiyle beraber Oğuzlar bu kez Uygur Devleti hakimiyeti altına girmişlerdir. Bu zaman diliminde birkaç kez devlet kurma girişiminde bulunan Oğuzlar, bu girişimlerini Oğuz Yabgu Devleti'ni kurmalarıyla sonuçlandırmışlardır. Kısa süre ayakta kalan bu devlet, Kıpçakların işgaliyle birlikte ikiye ayrılmış, Oğuzların bir kısmı kuzeye bir kısmı ise Anadolu'ya göç etmişlerdir.

XIII. yüzyıla kadar konuşma dilini esas alan Oğuzlar, bu yüzyıldan sonra Eski Anadolu Türkçesi adı verilen ilk yazı dillerini oluşturmuşlardır.

Coğrafi değişimlerine paralel olarak gerek kültürel açıdan gerek de inanç açısından değişiklik yaşayan Oğuzlar, o zamana dek Gök tanrı inancını benimserken Selçuklularla olan etkileşimleri münasebetiyle İslamiyet'i tanımış ve topluluğun büyük çoğunluğu bu dini kabul etmiştir. Bu kabul ediş ise Eski Anadolu Türkçesiyle yazılan eserlere yansımıştır. Toplumun konuştuğu dil sade Türkçe olmasına rağmen, kabul edilen yeni dinin dilinin Arapça temelli olması nedeniyle hem bu dili hem de İslam dininin gereklerini halka aktarmak ve onlar arasında bu dini yaymak gayesiyle çeşitli aydınlar tarafından kaleme alınan eserlerde Arapça ve Farsça ibareler sıklıkla kullanılmaya başlanılmış, zamanla yazı dilindeki bu ağırlaşma konuşma dilinde de kendini göstermiştir.

Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazılmış ve günümüze ulaşmış, içerisinde dinî-tasavvufi unsurlar barındıran eserlerin sayısı oldukça fazladır. Bu eserler arasında Miftâhu'l- Cenne (Gülsevin,1989), Gülşen-i Hayat (Ölker,2015), Nûru'l İslâm (Ömer Güven), Levh-i Mübârek (Havva Yaldız) gibi eserler bulunmaktadır. Bu eserler, ele alınan konuları bakımından Miftâhu'l- Cinân ile benzerlik göstermektedir.

Bu çalışmada da İslami unsurlar içeren mensur bir metin olan Miftâhu'l- Cinân muhtelif yönleriyle incelenerek ilim âleminin nazarına sunulmaktadır.

Üzerinde çalışılan Miftâhu'l- Cinân isimli eser bölümler halinde hazırlanmış olup, sözü edilen bölümlerin içerikleri şu şekilde özetlenebilir:

Ele alınan eserin tanıtımı Miftâhu'l- Cinân adlı bölümde, "Eserin Vasıfları" ve "Eserin Muhtevası" başlıkları altında teferruatlarıyla incelenmiştir.

Eserin dili adlı bölümde ise farklı olduğu düşünülen dil ve imla özelliklerine yer verilmiştir. 43 varaktan oluşan Miftâhu'l- Cinân adlı yazma eserde ara ara karşılaşılan harekesiz sözcükler ve metnin imlası baz alınarak çeviri yazılı metin şeklinde Latin alfabesine aktarılmış, ayrıca morfolojik olarak incelenmiştir. Elde edilen bilgiler doğrultusunda eserin, Eski Anadolu Türkçesinden Osmanlı Türkçesine temayül ettiği görülürken eserin bu devrin ses biçimsel özelliklerine uyum sağladığı da düşünülmüş ve bu doğrultuda metindeki örnekler bazı araştırmacıların görüşleri ışığında değerlendirilmiştir. Yazmanın imlası hakkında bilgiler verilirken, orijinal metinden görüntüler çalışmaya eklenmiş ve imla doğru bir şekilde yansıtılmaya çalışılmıştır.

Sonuç kısmında, müellifin Arap alfabesinin Türk dilinin fonetiğini aktarmadaki eksikliği ve müellif/müstensihin imlaya yeterince hâkim olmadığı göz önünde bulundurularak elde edilen bilgiler değerlendirilmiştir.

2. Miftâhu'l- Cinân

2.1. Eserin Vasıfları

Eserin son sayfasında müellifin ismi Abdurrahman oğlu Molla Hüseyin Es-Seyyid İbrahim (42b/3-4) olarak geçmektedir. Yapılan araştırmalara rağmen onun hakkında somut bir bilgiye ulaşılamamıştır. Yine eserin son sayfasında (42b/8) yazmanın telif tarihinin 1318 (M. 1900-1901) olduğu belirtilmiştir. Eserin ismi 1b numaralı sayfada, besmele-i şerifin öncesinde geçmektedir. Miftâhu'l- Cinân, eserin dini içeriğine uygun olarak seçilen bir başlık olarak görülmektedir.

Yapılan araştırmalarda eserin henüz başka bir nüshasına tesadüf edilememiştir. Bununla beraber eser ile ilgili herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Cennetlerin anahtarı anlamına gelen Miftâhu'l- Cinân, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda 06 Mil Yz A 8208/1 arşiv numaralı bir mecmua içerisinde yer almaktadır. Mecmuada, Miftâhu'l- Cinân'dan başka Ahvâl-i Kıyâmet adlı bir eser daha bulunmaktadır. Bu eser mecmuanın baş kısmında bulunmaktadır. Miftâhu'l- Cinân, mecmuanın 122 ile 163 varakları arasındadır. Miftâhu'l- Cinân'a başlamadan önce âmentü (imanın şartları) yazılmıştır.

Milli Kütüphanede muhafaza edilen yazmanın bazı varaklarında çeşitli hasarlara, lekelerle rastlanılmıştır. Lakin bu hasarlar metnin okunurluğuna engel değildir.

Toplamda 43 varaktan oluşan Miftâhu'l- Cinân'ın ilk sayfası (1b) 13, son sayfası (42b) 8, kalan sayfalarının tümü ise 11 satırdır. Yazmanın sayfa genişliği 105x60 mm uzunluğu ise 155x110 mm'dir. Eserde kullanılan kâğıt türü taç filigrandır. 13. yüzyılda kullanılmaya başlanan bu kâğıt türü eserin belirtilen yüzyıldan sonrasına ait olduğuna dair tahminlerimizi güçlendirmektedir. Metin siyah mürekkeple kaleme alınırken bazı kelimelerin alt kısımları kırmızı mürekkeple çizilmiştir.

Yazmanın bazı yerlerinde yanlış yazıldığı düşünülen kelimenin üstü siyah mürekkeple çizilmiş, devamına düzeltilmiş şekli yazılmıştır. Örneğin 7b/3'de "kendüni" kelimesi "kendüeni" şeklinde yazılıp -ye ekinin üzeri silinmiştir. Bir başka örnekte ise 27b/8 'de "ağacında" ibaresinin üzeri karalanmış, yanına "ağacın" şeklinde düzeltilmiş hâli eklenmiştir.

2.2. Eserin Muhtevası

Miftâhu'l- Cinân adlı eser dinî-tasavvufî konuları içeren ibâdât (namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, hacca gitmek, dinin emir ve yasaklarını yaymak) ve muâmelât (alışveriş, kira, faiz, miras vb.) kısımlarından oluşmaktadır. Mensur olan bu eserde, İslam dininin kaynağı olan Kurân-ı Kerim'e, hadislere, kıyaslara yer verilmiştir. Eserde müellif görüşlerine yer vermiştir.

Mecmuanın ilk sayfasında, eserin adı "Hâzâ Kitâb-ı Miftâhu'l- Cinân" adıyla kaydedilmiştir. Bu başlığın altında besmele-i şerife yazılmıştır. Besmeleden sonra 35a'ya kadar Miraç Gecesi'ndeki hâdiseler, namazın İslam dinindeki yeri ve önemi, zekât verme hakkındaki düşünceler, abdest ve abdest çeşitleri, cennet ve cehennem, ölümden sonraki hayat, dünya hayatı ve nefsin aldatıcılığı konuları işlenmiş ve bu konular hakkında da çeşitli rivayetler verilmiştir.

35a numaralı varakta "Maflüb-ı Mü'min-beyân" adlı yan başlık görülmektedir. Bu sayfadan itibaren salavatın önemi, taat ve Allah'a sığınmanın fazileti, dünya heveslerinden, nefis ve arzularından, şeytanın şerrinden Allah'a sığınmak gibi konular yer alır.

36a numaralı varakta "Maflüb-ı La'net-Şeytâne" adlı başlıkla beraber şeytana uyup namazı terk edenlerin şeytana ettikleri lanetler ve onun kendini savunması konuları yer almaktadır.

Eserin 40a sayfasında ise "Maflüb-ı Mirac Gicesi" başlığı altında Hz. Muhammed'in yedi kat göklere çıkıp Mirac'a yükselmesi olayı anlatılmıştır.

Eser kaleme alınırken müellif ele alınan konuyla ilgili çeşitli ayet, hadis, ibretlik kıssalar ve rivayetlerden yararlanmış ve bunları kendi üslubu çerçevesinde esere aktarmıştır:

"Allâhümme'-rzuqnâ bihâzâ vebihî. Bir rivâyet dahî buyurur ki namâz beş vakit olduğuna hikmet budur ki mü'minler Hâk ta'âlâ hazretinin ni'metin beş hâlde gördü." (22a/3-6)

"Kâle'n-nebiyyü şalla'llâhu ta'âlâ 'aleyhi ve sellem eş-şalâtu 'imâdü'd-dîni femen eķâmehâ feķad eķâ-med-dîni ve men terekehâ feķad hedemed-dîni "(1b/1-3)

Metinde ayet ve hadisler Arapça asıllarıyla verilmiş ve bazen bu ibarelerin Türkçe meallerine yer verilmemiştir:

Ėul huva'llâhu eğad (İhlas suresi 1. ayet.) 32a/7. "De ki: O Allah birdir." Anlamına gelen bu ayetin manası eserde yer almamaktadır.

Kâle'n-nebiyyü şalla'llâhu ta'âlâ 'aleyhi ve sellem eş-şalâtu 'imâdü'd-dîni femen eķâmehâ feķad eķâ-med-dîni ve men terekehâ feķad hedemed-dîni 1a/1-2-3. "Hz. Nebi (A.S) buyurdu ki: Namaz dinin direğidir, kim onu terk ederse dinini yıkmıştır." Manasına gelen hadisin de anlamı eserde bulunmamaktadır.

3. Eserin Dili

Eserin son sayfasında yer alan h. 1318 tarihi eserin m. 1900-1901 yılları arasında kaleme alındığını göstermektedir. Bu tarih ise Osmanlı Türkçesi dönemine tekabül etmektedir. Lakin Klasik Osmanlıca ile değil halkın anlayabileceği bir dille, geçiş dönemi Osmanlıcası denilebilecek bir dille yazılmış, eserde Eski Anadolu Türkçesine ait birçok husus muhafaza edilmiştir.

“Batı Türkçesi temelini oluşturan Eski Anadolu Türkçesi veya Eski Türkiye Türkçesi kendi içerisinde üç döneme ayrılmaktadır. Bunlar, Selçuklu Dönemi Türkçesi, Anadolu Beylikleri Dönemi Türkçesi ve Osmanlıcaya Geçiş Dönemi Türkçesidir. Osmanlıca Türkçesine geçiş dönemi, 15. yüzyılın ikinci yarısında başlar ve 16. yüzyılda yerini Klasik Osmanlı Türkçesine bırakır.” (Özkan, 2022, s. 74-84)

Osmanlıcaya Geçiş Dönemi, eserlerin içerisinde yabancı kelimelerin yoğun olarak görüldüğü bir dönemdir. Bu dönemde Türkçe kelime dağarcığı farklı dillerden oluşmaktadır. Bu kelimelerin büyük çoğunluğunu Arapça ve Farsça üstlenmektedir. Miftâhu’l- Cinân’da da bu özellikler sıkça görüldüğünden geçiş dönemi eseri olduğu ihtimali kuvvetlenmektedir.

Tüm bunlara bakılarak belki de Miftâhu’l- Cinân, geçiş döneminde yazılmış bir eser olup sözü edilen yıllarda istinsah edilmiştir.

Dudak uyumu, Türkçenin her döneminde ve her sahasında görülen bir durum değildir. Eski Türkçede belirli ölçülerde bulunan bu uyum Batı Türkçesinin başlangıcında yoktur. Süreç içinde gelişen dudak uyumu 18. yüzyılın sonlarında tamamlanmıştır. (Özkan, 2009, s. 133-134)

3.1. İncelemesi yapılan eserde yazıldığı dönemin dudak uyumuna aykırı olan bazı sözcüklere rastlanılmıştır.

a) Eski Anadolu Türkçesinde daima yuvarlak ünlülü olarak görülen +dUK sıfat-fiil eki aşağıda görülen örnekteki gibi düzlük-yuvarlaklık uyumuna tabi olmuştur.

sevdiğün سَوْدِيكِيْجُوْنُ 8a/6

b) Eski Anadolu Türkçesinde daima yuvarlak ünlülü olarak kullanılan -dU görülen geçmiş zaman eki metinde dudak uyumuna tabi olarak +dI şeklinde de görülmüştür:

kutardın قُوْتَرْدِيْنُ 21b/3, şaydım شَيْدِيْمُ 36b/7,

yaratmadın يِرْتَمْدِيْنُ 38b/11

c) Eski Anadolu Türkçesinde daima yuvarlak ünlülü olarak kullanılan +(U)m birinci teklik şahıs iyelik ekinin yardımcı ünlüsü eserde dudak uyumuna girerek +(I)m şeklinde de kullanılmıştır:

‘azametim اَعْظَمْتِيْمُ 7b/11, dilim د يَلِيْمُ 15a/7,

eyliklerimi اَيْلِكْلَرِيْمِي 37b/3, ümmetlerim اُمَّتْلَرِيْمُ 37a/4,

karandaşım قَرَنْدَاشِيْمُ 2a/3, kıatımda قَاتِيْمْدَه 20a/10,

şerikim شَرِيْكِيْمُ 32b/9, feriştelерim فَرِيْشْتَلَرِيْمُ 33a/5

Eserde dudak uyumuna geçildiği belirtilmek üzere bazı yazımlar da dikkat çekmektedir. Örneği verilen kelimenin hem ötre hem de imlayla yazılması bu hususu açıklar niteliktedir:

gözün كُوْرِيْنُ 15b/8

d) Eski Anadolu Türkçesinde daima dar düz ünlülü kullanılan +I üçüncü teklik şahıs iyelik eki şu örneklerde dudak uyumuna girmiştir:

gözün كُوْرِيْنُ 15b/8, orucun اُوْرُجُوْنُ 13b/1,

ucunda اُوْجُنْدَه 14b/9, üstüne اُوْسْتُوْنَه 15b/4

e) Eski Anadolu Türkçesinde daima yuvarlak ünlülü olarak kullanılan +Un ilgi hali eki metinde dudak uyumuna girerek de kullanılmıştır:

derdin devāsi دَرْدِيْنَ دَوَاسِي 20a/10, mü'minin hayrī حَيْرِ مُؤْمِنِيْنَ 18b/8,
anların hışmından اَنْلَرْنِ حِشْمِنْدَنْ 20b/11, senin mübârek hâṭırına سِنِّنْ مُبَارَكْ حَاطِرِنَه 3a/11

f) Eski Anadolu Türkçesinde yuvarlak ünlülü olarak kullanılan +Un ikinci teklik şahıs iyelik ekinin yardımcı ünlüsü uyuma tabi olarak aşağıdaki örnekteki gibi kullanılmıştır:

hâṭırın هَاطِرِيْنِ بُو بَشْ قُوْرُقُوْنُوْ دَرْمَآيْنِ وَيَرِيْمْ تَاكِيْمْ سَنُوْ اَمْ تُوْ بُو بَشْ قُوْرُقُوْدَنْ حَلَاصْ بُوْلَه لَرْ حَاطِرُنْ حُوْشْ اُوْلَسُوْنِ اِمْدِي 20b/3

g) Eski Anadolu Türkçesinde bazı fonetik tesirlerle kelime tabanlarında yuvarlaklaşmalar görülür. Dudak uyumunu bozan bu yuvarlaklaşmalar metninde de görülürken ikili kelime tabanlarına tesadüf edilmesi dudak uyumu sürecinin başladığını gösterir. (Özkan, 2009, s. 137)

kendüye كَنْدُوِيَه 7b/1, kendi كَنْدِي 7a/5,

h) Eski Anadolu Türkçesinde +dUr üçüncü şahıs bildirme eki daima yuvarlak ünlülü biçimde kullanılmasına rağmen bu eserde +dIr şekline de rastlanılmıştır:

kadardır قَدَرْدِيْر 8b/2

i) Eski Anadolu Türkçesinde daima düz ünlülü olarak görülen +mİş öğrenilen geçmiş zaman eki aşağıda görülen örnekteki gibi düzlük-yuvarlaklık uyumuna tabi olmuştur:

durmuşlar دُرْمُشْلَر 2a/2, muntazır olmuşdur مُنْتَظِرْ اَوْلُمُشْدُر 25b/11

j) Eski Anadolu Türkçesinde daima yuvarlak ünlülü şekilde kullanılan -sUn üçüncü teklik şahıs emir eki metinde -sIn şeklinde uyuma tabi olmuştur:

baksın بَاقْسِيْنِ 42a/11

3.2. Eski Anadolu Türkçesinde yuvarlak ünlülü şekilde yazılan eklerin düzleştiği, düz ünlülü şekilde yazılan eklerin de yuvarlaklaşmaya tabi tutularak oluşturdukları uyumsuzluk “tersine uyumsuzluk” olarak adlandırılır. (Özkan, 2017, s.185-205). Bu durum eserde şu biçimlerde görülmektedir:

a) Yuvarlaklaşmaya bağlı uyumsuzluklar:

Eski Anadolu Türkçesinde +lık isimden isim yapım ekinin ünlüsü daima düz olmasına rağmen metinde yuvarlak ünlülü olarak da kullanılmış ve bazı durumlarda uyumsuzluğa yol açmıştır. Aşağıda verilen örnekte bu durum görülmektedir:

karanluğu قَرْنُلُوغِي 19a/10

b) Düzleşmeye bağlı uyumsuzluklar:

Eski Anadolu Türkçesinde görülen geçmiş zaman eki ikinci teklik ve çokluk şahıs eklerinde daima yuvarlak ünlülü şekilde kullanılmıştır. Bu eserdeyse düz ünlülü şekilleri de görülmektedir:

buluşdın بُوْلُشْدِيْنِ 29a/4, yundunuz يُوْنْدِيْنُوْرُ 29a/7

Eski Anadolu Türkçesinde daima yuvarlak ünlülü olarak kullanılan +(U)m birinci teklik şahıs iyelik ekinin yardımcı ünlüsü eserde dudak uyumuna girerek +(I)m şeklinde de kullanılmıştır ve bazı durumlarda uyumu bozduğu görülmüştür:

nürim نُورِم 33a/4

İkinci çokluk şahıs iyelik eki +(U)nUz'da da ek ve yardımcı ünlüsü arasında uyumsuzluk görülür:

birinüz بِيْرِيْنُوْرُ 4a/1

3.3. Metinde ek uyumsuzluğu olarak kabul edilebilecek örnekler de mevcuttur. Bu örnekler kalıplaşmış imlanın etkisi yanı sıra toplumun değişik ağız tabakalarında görülen söyleyiş farklılıklarının yazıda gösterilme çabası olarak değerlendirilebilir (Duman, 2013, s. 178).

pirlikda پِرْلِقْدَه 22b/6

3.4. Eski Anadolu Türkçesinde kelime başında ve ilk hecedeki birçok i sesi Osmanlı Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde i olmuştur. (Ergin, 2013, s. 79-80). Metinde bazı kelimelerin ilk hecesinde hem i hem e sesinin kullanıldığı ikili şekillere tesadüf edilmiştir:

dedi دَدِي 2b/11, didümki دِيْدُمْكِي 3a/7,

derlerdi دَرْلَرْدِي 6a/4, didük دِيْدُكْ 14a/6,

verilene وِرْلَنَه 10b/1, vire وِيْرَه 5a/5

3.5. Türkçede dördü kalın (a, ı, o, u) dördü ince (e, i, ö, ü) olmak üzere sekiz ünlü vardır. Bir de bunlara ek olarak e ve i arasında söylenen ve “kapalı e” olarak adlandırılan bir ses bulunmaktadır. Miftâhu'l-Cinân'da da kelimelerin yazılışında hem e hem i hem de kapalı e sesinin yazılışına rastlanılmıştır:

enen اَيْنَانْ 7a/7

3.6. Kelime içi ve kelime sonundaki /k/ ünsüzünün sızıcılaşarak /h/ ünsüzüne dönüşmesi Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde çoğunlukla görülen mühim ses özelliklerinden biridir. Ele alınan eserde de bu örneklerle rastlanılmakla birlikte metinde bazı kısımlarda ikili şekilleri de görülmektedir.

yohsa يُوْحْسَه 14b/4, yok يُوْ 16b/10

3.7. Eski Türkçe dönemindeki gibi Eski Anadolu Türkçesi döneminde de kelime kök ve gövdelerinde ve eklerinde kullanılan damak n'si bu eserde müellifin tercihine göre kimi kısımlarda kullanılmış, kiminde kullanılmamıştır. Damak n'si yerine diş n'sinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Örneğin: 19a/2 numaralı varakta “bin sayısı” hem “bin” hem de “biñ” şeklinde geçmiştir. Bu gibi örneklerin eserde oldukça fazla oluşu bunun bir seslik özellik olabileceğini düşündürmektedir.

ana “ona” اَنَا 13b/2, anuçün اَنْنُجُونْ 6a/7,

benzer بَنْزَرْ 17b/6, bini بِنِي 19a/9,

denizi دِنِي 29b/7, gönülüne كُونُلْنَه 34b/2,

Tağrı تَاغْرِي 25a/8, göñlü كُونْلُو 26a/10,

buğar بُكَارْ 27a/8, biñ بِيْڭ 27b/10

4. Değerlendirme ve Sonuç

Eserin yazıldığı yıllarda (m. 1900-1901) hareke kullanılması, Türkçenin o yıllardaki söyleyiş özelliklerini göstermesi açısından büyük önem taşımaktadır. Özellikle dudak uyumuna bağlı söyleyişlerin tespit edilmesi, artık yirminci yüzyılın başlarında bu uyumun bulunduğunu ortaya koymaktadır. Ancak eserde ikili şekillerin kullanılmış olması, henüz imlanın söyleyişe tam olarak uydurulamadığını da göstermektedir. -DIK sıfat-fiil eki, +LIK isimden isim yapma eki, -dı-m/-dı-n görülen geçmiş zaman eki, +U 3. Teklik şahıs iyelik eki, +In ilgi hâli eki, +In ikinci teklik şahıs iyelik eki bu ikili şekillerin kullanımına örnektir. Bu örnekler “Eserin Dili” başlığı altında ayrıntılı şekilde gösterilmiştir.

Eserde damak n'si (ŋ) yerine diş n'sinin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Bu durum, İstanbul Türkçesinde damak n'sinin söyleyişte kullanımdan düşmeye başladığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Ancak bütün ŋ'lerin n'ye dönüştüğü görülmez. Bu hususta da bir ikili yazımın devam ettiği görülür. Burada da müellifin söyleyişle imla arasında kaldığını söylemek mümkündür:

Bu çalışmada Osmanlı Türkçesinin son dönemine ait olan Miftâhu'l-Cinân tanıtılmaya gayret edilerek Türkoloji deryasına bir damlacık da olsa katkı sunulmaya çalışılmıştır. Miftâhu'l-Cinân'ın, son dönem Osmanlı Türkçesi ses ve şekil bilgisi üzerine ipuçları vermesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Kütüphanelerin raflarında incelenmeyi bekleyen böyle nice eserler olduğu bilinmektedir. Bu eserlerin incelenip bilim âlemine tanıtılmasıyla, klişeleşmiş Osmanlı imlasının nasıl okunması gerektiğine dair, zihinlerde yer eden soru işaretleri zamanla ortadan kalkacaktır.

Eserde dikkat çeken bir başka husus da hı sesinin kullanılması gereken kelimelerde ha sesinin kullanılmış olmasıdır:

Bu eserde çalışılmış olan konular Miftâhu'l- Cinân adlı eser ile sınırlıdır. Bu eserin yazıldığı döneme ait bütün özellikleri taşıması imkansızdır. Her ne kadar müstensih/müellif imlaya hâkim olamasa da bazı kısımlarda eserin yazıldığı dönemin seslik özelliklerini görmek mümkündür. Tozlu sayfalarından arınmayı bekleyen, keşfedilememiş eserlerden biri olan Miftâhu'l- Cinân araştırılarak ilim dünyasının huzuruna sunulmuş ve bu çalışmayla Osmanlı Türkçesine geçiş döneminin öğrenilmesine katkı sağlamak hedeflenmiştir.

Miftâhu'l- Cinân, Eski Anadolu Türkçesi döneminin son zamanlarında yazılan eserlerin çoğu gibi, yazılırken dudak uyumu ve uyumsuzluğunu bir arada bünyesinde barındırmıştır. Eserde çoğu zaman yuvarlak ünlülü kullanılan bazı ekler düz ünlülü ve aynı zamanda düz ünlülü kullanılan eklerin de yuvarlak ünlülü yazımlarına rastlanılmıştır. Örneğin, Eski Anadolu Türkçesinde birinci şahıs eklerinde sürekli yuvarlak ünlülü olarak kullanılan -Um eki bu eserde hem yuvarlak hem de düz ünlülü halleriyle yazılmıştır.

Metinde kayda değer bir husus da ikili şekillerin sıkça kullanılmasıdır. Kelime köklerinde, ünlülerde, ünsüzlerde ve eklerde tesadüf edilen bu ikili kullanımların, müellifin ağız özelliği veya imlaya hâkim olamayışından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akkuş, M. (1995). *Kitab-ı Gunya*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Cici, R. (2005). Osmanlı Klâsik Dönemi Fıkıh Kitapları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3(15), 215- 248.
- Erişim adresi: http://ktp.isam.org.tr/pdfdr/D02512/2005_5/2005_5_CICIR.pdf.
- Dilçin, C. (2009). *Yeni Tarama Sözlüğü*. (2. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Duman, M. (2013). *Makaleler (Eski Türkiye Türkçesinden Osmanlı Türkçesine)*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2011). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gülsevin, G. (2017). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: TDK Yayınları.
- Karasoy, Y. (2017). *Satırlı Tercumeli Fıkıh Kitabı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Kartallıoğlu, Y. (2011). *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni (16, 17 ve 18. yüzyıllar)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özkan, A. (2009). *Mehekkü'l-İlim Ve'l- 'Ulemâ, Giriş- İnceleme- Metin- Dizinler- Tıpkıbasım*, Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Özkan, A. (2015). *Netâyicü'l-A'mâl ve Menâhicü'l-Ebrâr (amellerin neticeleri ve iyilerin yolları) Giriş- İnceleme-Metin-Dizinler-Tıpkıbasım*. Konya: Palet Yayınları.
- Özkan, A. (2014). "Tersine Uyumsuzluk", *Türk Dil Bilgisi Toplantıları: Türkiye Türkçesi Ses ve Şekil Bilgisi Bildiriler* (Ankara, 31 Ekim- 1 Kasım 2014), TDK Yayınları., s. 185- 205.
- Özkan, Z. (2022). *Klasik Osmanlı Türkçesi Döneminde Yazılmış Eski Oğuzca Kısasü'l- Enbiyâ. RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (30), 74-84.
- Parlatır, İ. (2017). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. (2. Baskı). Ankara: Yargı Yayınevi.
- Şahin, H. (2015). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Timurtaş, F. K. (1977). *Eski Türkiye Türkçesi*. İstanbul: İÜEF yayınları.
- Toker, M. (2011). *Anonim satır altı Kur'an Tercümesi I-İnceleme-Metin-Tıpkıbasım Örnekleri*. Konya: SÜ Basımevi.
- Toker, M. (2012). *Anonim Satır Altı Kur'an Tercümesi II Dizin*. Konya: SÜ Basımevi.
- Toparlı, R. (1993). *Kitâb Fi'l-Fıkh-Şekil Bilgisi Özellikleri-Örnek Metin*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.
- Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara.
- Türk Dil Kurumu. (2012). *Yazım Kılavuzu*. Ankara.

Makale Bilgi Formu

Makale Bilgisi: Makale özgün bir araştırma makalesidir

Yazarların Katkıları: Yazarların ikisinin de araştırmaya katkı oranı %50'dir.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar tarafından herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Telif Hakkı Bildirimi: Dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakları yazarlara aittir ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayınlanmaktadır.

Destekleyen/Destekleyen Kuruluşlar: Bu araştırma için herhangi bir kamu, özel veya kar amacı gütmeyen kuruluştan hibe alınmamıştır.